

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржова Е.Ю. Методика “Психологическая автобиография” в психодиагностике жизненных ситуаций. Методическое пособие / Е.Ю. Коржова. [под ред. Л.Ф. Бурлачука]. - К. : МАУП, 1994. – 109 с.
2. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А. Леонтьев. - М. : Смысл, 1992. - 17с.
3. Нуркова В. Свершенное продолжается: психология автобиографической памяти личности / В.Нуркова. - М. : Изд-во УРАО, 2000. - 315с.

Резюме. Стаття посвящена аналізу процесу формування соціальної зрелості жінчин.

Ключевые слова: соціальна зрелість, соціально-професійна самореалізація, інтегративно-психологічне формування.

УДК 159.922

Я.О. ГОШОВСЬКИЙ, Д.Т. ГОШОВСЬКА

**ГЕНЕТИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ВИВЧЕННЯ
ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕДАГОГА**

Резюме. У статті розкриті теоретичні положення генетичної психології у контексті вивчення особистісної і професійної ідентичності педагога. Запропоновані основні концептуальні підходи для задіяння генетичної психології у процесі розвитку самосвідомості особистості.

Ключові слова: генетична психологія, розвиток, самосвідомість, педагог, ідентифікація, ідентичність.

Постановка проблеми. Серед нагальної проблематики модернізації вітчизняного освітнього простору виокремлюється проблемогенний спектр, присвячений необхідності наукологічного осмислення і вивчення феноменології ідентифікації, зокрема набуття/ненабуття особистісної та фахової ідентичності ключовою постаттю всіх едукативних потуг нашої спільноти – педагогом. Контекст життєіснування та змістове наповнення професійного функціонування майже кожного вчителя передбачає постійне долаання різноманітних криз і бар'єрів, які часто вносять хаос у сенсову картину його подальшого професіогенезу, сповільнюючи самоусвідомлення як основного суб'єкта (активатора, мотиватора) освітнього процесу. Істотне накопичення особистісних і фахових деструкцій гостро відчувається якраз на рівні вищої школи, де викладач, відіграючи найрізноманітніші соціально-статусні ролі, повинен залишатися мірилом гуманізму, емпатійності, альтруїзму та інших просоціально потрібних і складно поціновуваних іпостасей. Соціальні трансформації мікро- і макродовкілля стимулюють прояви цілої низки дискомфортних станів, психоемоційне вигорання, міжособистісні конфлікти тощо, які ускладнюють повсякденну фахову діяльність, впливають на її якість, а, загалом, ускладнюють набуття усталеної та гармонійної ідентичності. Блокування вітальної активності через матеріальні фактори, марнування «життєвої енергетики» на різні марудні бюрократичні обмеження вільної і творчої професійної самореалізації блокують і гальмують базальне самоосмислення викладача та впливають на рівень міжособистісно-академічних взаємин.

У такому конгломераті соціально-психологічної неупорядкованості вагомим фактором постає криза ідентичності як ненабуття (або втрата) тих ідентифікаційних моделей, що вибудовуються кожним педагогом упродовж своєї фахової діяльності. Виходячи з наголошених параметрів, вважаємо, що сучасна система освіти нагально потребує професійної психолого-педагогічної оптимізації навчально-виховного процесу, зокрема й насамперед у ракурсі різнобічного вивчення самосвідомості (самоідентифікації) особистості вчителя як головного суб'єкта освітньої теорії і практики [2].

Прогресивні психолого-педагогічні моделі передбачає утвердження особистісно концентрованої освіти й виховання, в центрі уваги якої є людина, що активно усвідомлює себе й самореалізується в процесі творчої діяльності, тобто набуває професійної та індивідуальної ідентичності. Отож і після завершення першого десятиліття зламу тисячоліть психологічна наука відчуває необхідність глибокого вивчення психологічних особливостей, механізмів і детермінант самосвідомості педагога. Підведення фундаментальної парадигми (у нашому випадку – генетичної психології (за С. Максименком)) повинно призвести до віднайдення універсальних, однак глибоко інтимних і неповторних індивідуальних сенсів особистісного самоусвідомлення та самоствердження, особливо ж у професійних вимірах самоактуалізації.

Метою нашого дослідження є вивчення механізмів і закономірностей застосування генетично-психологічної методології у процесі набуття педагогом особистісної та фахової ідентичності.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Професійна ідентичність традиційно розглядається як особистісне й соціально-психологічне утворення, що формується лише на досить високих рівнях оволодіння професією та є стійким узгодженням і усталенням основних елементів професійного процесу. Набуття професійної ідентичності через професійну ідентифікацію та самоідентифікацію трактується як основна мета і результат фахового навчання і всієї професійної підготовки (Г. Балл, Ж. Вірна, О. Єрмолаєва, С. Максименко, І. Остапенко, Р. Павелків та ін.) [1; 3; 4; 5; 6; 7].

Ми дотримуємося поглядів С. Максименка, згідно з якими складні процеси становлення і здобуття ідентичності потрібно вивчати з урахуванням генезису як невпинного розвитку, що сприяє долаанню нужди і завдяки механізму ампліфікації (самопідсиленню, збагаченню, поглибленню психічного розвитку людини як умова розвитку її активності, свободи, особистісного вияву в професії, віднайдення себе у змісті педагогічної діяльності) дозволяє особистості самоідентифікуватися в багатьох статусно-рольових функціях і образах [4; 5; 6]. Методологічний зміст генетичної психології, зводячись насамперед до термінологічної домінанті – категорії „розвиток”, концентрує в собі положення про те, що специфічні форми психіки не дані людині від народження, а лише задані як суспільні зразки. Отож психічний розвиток здійснюється у вигляді засвоєння цих зразків, ідентифікації з ними, в тому числі у процесі цілеспрямованого навчання і виховання. Вчений відзначає, що „генеза особистості – це специфічна трансформація структурних компонентів діяльності опосередкованих механізмом інтеріоризації в структурні властивості і якості особистості. Тобто, інакше кажучи, особистість водночас і реалізатор діяльності (як форми прояву її потенцій), і активізатор процесу функціонування діяльності, яка трансформується в психічні якості самої особистості” [6, 306]. Якраз у такому континуумі ми розглядаємо поняття „самоідентифікація” та „ідентичність”, тобто набуття педагогом фахової ідентичності може відбутися насамперед завдяки тривалому, творчому, невпинно-рефлексуючому культивуванню механізму самоідентифікації. По суті, лише застосувавши принцип генезису як поєднання розвивальних засобів і технологій, спрямованих на перманентне долаання різномодальної

нужди, особистість може здобути можливість набути власну базову ідентичність. Цьому сприятимуть засадничі положення генетичної психології, які постулюють принцип аналізу за „одиницями” (визначення вихідного суперечного відношення, що породжує клас явищ як ціле); принцип історизму (принцип єдності генетичної та експериментальної лінії дослідження); принцип системності (принцип цілісного розгляду психічних утворень); принцип проектування (принцип активного моделювання, відтворення форм психіки в особливих умовах). На наш погляд, чи не найхарактернішою ознакою генетично-психологічного підходу до феноменології становлення людської психіки є діалектичний компаративізм, коли у річищі психофізичного розвитку „ускладнюваних структур” відбувається системне порівняльне вивчення онто- й соціогенетичних змін на когнітивно-інтелектуальному, сенсорно-перцептивному, емоційно-регулятивному та інших рівнях. Безперечно, внаслідок такого цілісного підходу феномен особистісної та фахової ідентичності педагога набуває потужного теоретико-методологічного обрамлення і обґрунтування.

У фундаментальній праці з вікової психології відомий український вчений Р. Павелків попри врахування аналітичного тла інших теорій досить часто здійснює трактування універсальних закономірностей розвитку людини якраз крізь призму генетичної психології як однієї з найплідніших теоретико-емпіричних парадигм [7]. Доктор психологічних наук Ж. Вірна, здійснивши різнобічний аналіз проблеми професіоналізації психологів, у річищі генетичної психології вичленює життєво-стильовий концепт мотиваційно-сміслової регуляції, який „дозволяє розглядати такий феномен як актуально-потенційну активність, що локалізується у площині співвідношення функціонального простору та дійової реалізації в зонах актуального і потенційного досвіду особистості” [1, 295]. Дослідниця виділяє механізми функціональної (мотиваційно-спонукальної, емоційно-ситуативної та когнітивної) і перспективної (аксіологічної, рефлексивної, антиципаційної) сфери мотиваційно-сміслової регуляції як своєрідної проекції цілісного уявлення про особистість у її життєвому стилі. Тим самим постулюються основні принципи генетично-психологічного підходу до критеріальної організації розвивального навчання як засобу формування і саморозвитку суб’єкта учіння та набуття ним ідентичності [1].

Сучасна вітчизняна дослідниця Т. Щербан, аналізуючи крізь призму генетичної психології навчальне спілкування як процес спільної роботи вчителя й учня, в якому ця форма взаємодії будується на активному зворотному зв’язку, що організує, регулює і збагачує кожного з учасників цього процесу, відзначає плідність генетично-розвивальної парадигми в сучасній педагогічній психології. Дослідниця відзначає, що у генезисі навчального спілкування реалізуються здатності вчителя до взаємин з учнями, які мають на меті актуалізацію відношень – перетворення потенційного в кожній людині в актуальне, яке використовується як надбання культури. Звичайно, важливим завданням є набуття ідентичності всіма учасниками комунікативно-перцептивного навчального процесу [8].

Виклад основного матеріалу. Цілісна й багатогранна ідентичність повинна бути одним із базових компонентів психоструктури особистості педагога. Ми виходимо з позицій, що поняття „самоідентифікація” доцільно тлумачити як видове й похідне від базового терміну „ідентичність”, тобто насамперед у діяльнісно-функціональному сенсі, як складний і розгалужений механізм набуття особистісної ідентичності, зокрема й професійної. На рівні теоретичної моделі самоідентифікація є сукупністю взаємопов’язаних і взаємозумовлених компонентів: когнітивного, комунікативного, емпатійного, емоційно-вольового та ін. Звичайно, вкрай важливим є врахування конотативного (діяльнісного, функціонального) компоненту, що дозволяє зафіксувати як проявляються індивідуально-психологічні особливості студента університету в навчальній (а згодом й у власній педагогічній) діяльності. Набуття професійної ідентичності через професійну ідентифікацію та самоідентифікацію повинно трактуватись як основна мета і результат фахового навчання і всієї професійної підготовки. Врахування якнайширшого спектру соціально-психологічних детермінант, переведення міжособистісного спілкування з рівня суб’єкт-об’єктних взаємин (комунікативно-інтерактивні складові) на суб’єкт-суб’єкту парадигму (перцептивні складові) сприймання і розуміння вчителями учнів (і навпаки) суттєво покращить рівень адекватності самоідентифікації, а отже й набуття ідентичності.

Окремого наукового статусу набуває дослідження професійної ідентичності у студентської молоді, зокрема упродовж складного й насиченого процесу її професійного навчання, оскільки невирішеність цієї гострої проблеми, тобто ненабуття конструктивів фахового самоусвідомлення та ідентичності чи нехтування ними, проявляється в індивідуальних і соціальних вимірах, насамперед у розладах ідентифікації, аморфності самовизначення та розбалансуванні багатьох інших параметрів особистісної психоструктури. Водночас якраз на студентському етапі соціалізації не менш актуально постає проблема кризи ідентичності, коли відбуваються дуже складні процеси фахової професіоналізації, соціальної адаптації, особистісної самореалізації тощо. Формування впевнених просоціальних перспективних життєвих ліній, побудова власної моделі професійного самоздійснення можливі лише на базі сформованості в молодій людині потужного „балансу ідентичності” як об’єктивного й оптимістичного ракурсу світобачення. Особистісний потенціал студента у визначенні самоідентичності дозволить йому впевнено справитися з проблемами навчально-виховного процесу в університеті, переживаннями упродовж індивідуального розвитку й соціального становлення і, загалом, у формуванні всієї життєвої стратегії. Ми вважаємо, що якраз синтез адекватного самоусвідомлення, позитивної самоакцептації, гармонійного образу Я, збалансованої Я-концепції в молодій людині є запорукою успішного набуття нею ідентичності та вмілого раціонально-емоційного застосування знань, умінь, навичок у досвіді вирішення реальних і потенційних фахових ситуацій та в процесі „кристалізації” справжнього професіоналізму.

Висновки. Теоретико-методологічна база різногалузевих психолого-педагогічних досліджень суттєво збагачується і розширюється, адже генетична психологія дає простір для глибокого й різновекторного аналізу окремих теоретичних та емпіричних парадигм. Теоретичні постулати генетичної психології стають своєрідним філософсько-психологічним обрамленням для численних емпіричних ліній і дають змогу сформулювати нові нестандартні підходи до організації та проведення психолого-педагогічних досліджень на різних рівнях. Зокрема, системно-генетичний підхід до аналізу психічних явищ (Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко), оперуючи основними принципами історизму, аналізу за одиницями, проектування, моделювання та ін., висувається як універсальна методологічна рефлексія найскладніших психологічних феноменів.

Методологія генетичної психології як сукупність основних концептуальних змістово-семантичних і структурно-функціональних положень відображає гносеологічні шляхи формування й аналізу наукового знання про феноменологію соціально-психологічного становлення особистості. Водночас вона є певною системою методів наукового пізнання складних перипетій психічного розвитку людини, найвідомішим з яких є експериментально-генетичний метод, який часто використовується у багатьох дослідницьких практиках. Тому однією з визначальних рис генетичної психології є те, що крім розгалуженого теоретико-методологічного підґрунтя вона наповнює безпосереднє психологічне дослідження реалістичністю

та ефективністю, оскільки дозволяє розробити дієві розвивальні засоби і способи оптимального втілення у практику життєвого й освітнього простору особистості.

Проблема оволодіння професійною ідентичністю є однією з найактуальніших, оскільки успішність усього професіогенезу людини залежить від якості й сформованості ключових конструктів її фахового ототожнення. Загалом, професійну ідентичність найлогічніше розглядати як когнітивний синтез (і похідну) особистісної та соціальної ідентичності, що за умови її набуття дає людині змогу різнобічної самоактуалізації як біосоціальної істоти, зокрема й на рівні професійної самореалізації. Врахування принципових положень генетичної психології дозволить глибоко і багатоманітно пізнати універсальні шляхи і механізми набуття ідентичності, а також сокровенні варіанти того, щоб її невпинно розвивати і не втратити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Гошовська Д. Генетично-психологічний принцип як методологічна засада вивчення професійної ідентичності студентів педагогічного університету / Д.Гошовська // Молодіжна політика: проблеми і перспективи: зб.наукових праць/ наук.ред. С.А.Щудло. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2010. – С.132-138.
3. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е.П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – № 2. – 1998. – С.35-40.
4. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко – К. : Издательство ООО “КММ”, 2006. – 240 с.
5. Максименко С.Д. Генетическая психология / С.Д. Максименко – М. : “Рефл-бук”, К. : “Ваклер”, 2000. – 319 с.
6. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С.Д. Максименко: Навч. посібник. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
7. Павелків Р.В. Вікова психологія / Р.В. Павелків: підручн. – К.: „Кондор-Видавництво”, 2011.–469 с.
8. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування: Монографія / Т.Д.Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.

***Резюме.** В статті раскрыты теоретические положения генетической психологии в контексте изучения личностной и профессиональной идентичности педагога. Предложены основные концептуальные подходы для задействования генетической психологии в процессе развития самосознания личности.*

***Ключевые слова:** генетическая психология, развитие, самосознание, педагог, идентификация, идентичность.*

***Summary.** In the article the theoretical principles of psychology in the context of genetic study of personal and professional identity of teachers. Proposed the basic conceptual approaches for engaging in the process genetic psychology of self-awareness.*

***Key words:** genetic psychology, development, self, teacher, identification, identity.*

УДК 159.923.2

А.Б.КОВАЛЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ВНЗ

***Резюме.** Розглядаються особливості використання методів активного навчання у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Детально аналізується специфіка і методика використання нетрадиційних форм лекцій.*

***Ключові слова:** методи активного навчання, лекція-візуалізація, лекція удвох, лекція з запланованими помилками, лекція з використанням зворотного зв'язку та мозкового штурму.*

Постановка проблеми. Важливою стороною професійної діяльності будь-якого фахівця є постійне поповнення і оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невпинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребу оновлення. Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця. На перший план виступає проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні.

Проблема підготовки висококваліфікованих кадрів не може бути ефективно розв'язана в рамках використання традиційних форм і методів навчання. Найслабкішим місцем у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває тільки викладач, слухачі ж пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально пасивний характер. Традиційні форми і методи навчання передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички у майбутніх фахівців. Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок.

Метою нашого дослідження є аналіз можливостей застосування активних методів навчання у вищих закладах освіти.

Характерними особливостями активного навчання є:

- вимушена активізація розумової діяльності – той, хто навчається, змушений бути активним незалежно від його бажання;
- тривалий, а не короткочасний, епізодичний характер активності;
- самостійне творче вироблення рішень у процесі навчання, підвищення ступеня мотивації та емоційності;
- постійна взаємодія тих, хто навчається, з викладачами за допомогою прямих та зворотних зв'язків.

Активні методи застосовуються на імітаційних та не імітаційних видах занять. Імітаційні заняття передбачають імітацію предмету навчання або навчальної діяльності (ігрові та неігрові). Неімітаційні найчастіше є традиційні види занять (лекції, лабораторні заняття тощо).

Зупинимось на особливостях застосування активних методів навчання на неімітаційних заняттях, що є найбільш зручним у використанні їх у будь-якому вищому навчальному закладі.